

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ДО ВИКЛАДАННЯ ХРИСТИАНСЬКОЇ ЕТИКИ

У статті, на основі аналізу історичного досвіду Буковини (кінця XIX – початку XX століття) узагальнено вимоги до вчителя християнської етики. Підкреслені принцип паралелізму у підготовці педагогів в Україні, а також єдність світової і української педагогічної думки у розв'язанні проблеми.

Ключові слова: вчитель, релігійно-моральне виховання, методи, засоби, форми, закони, християнська етика.

In the article the theoretical and methodological preparation of a teacher is exposed, that formed on Bukovyna in the end of XIX century and at the beginning of XX century. The author pays attention to circumstance that offered approach will be actual for preparation of teachers of Christian ethics in modern terms. The described approaches of preparation accumulate the best achievements of the Bukovyna pedagogical idea, acquisition of the European scientists and are base on legislation that became the vector of scientific searches. The author of the article alludes to the works of O. Vilman known to the world, F. Ferster,

O. Bartoshevsky. The works of S. Kanyuka, I. of Gerasimovich, I. Radetskyi are less known. A research value is determined by his originality and highly sought for perfection of conception of Christian education. Therefore, the stated material will be interesting for the Christian practical teachers and scientists.

Key words: teacher, religious and moral education, methods, means, forms, laws.

Актуальність проблеми. З середини XX століття у педагогічних колах ведуться дискусії щодо ролі і місця предмету «Християнська етика» у навчальних планах закладів загальної середньої освіти. Існуючі підходи можна акумулювати у такі: перший – християнська етика має бут обов'язковим предметом у навчальних планах, оскільки сприяє духовно-моральному вихованню учнів; другий – християнська етика належить до числа вибіркового предметів, її місце серед них зумовлене необов'язковістю морально-релігійного потенціалу предмету в сучасних умовах; третій – християнська етика є предметом, який мають викладати при церквах і їй не місце у школі, адже церква, відокремлена від школи і не повинна втручатися у освітнє середовище закладів освіти.

Безперечним плюсом усіх суперечок стає те, що уроки християнської етики мають потужний релігійно-моральний вплив на свідомість дітей і тому можуть слугувати важливим чинником духовного виховання молоді. Зауважимо, що результат релігійно-морального виховного впливу на учнів залежить від особи вихователя, його інтелектуального, духовного розвитку, рівня теоретичної, методичної та практичної підготовки та світоглядних християнських переконань. Особливо чітко це простежується у зв'язку з завданнями педагога передавати підростаючому поколінню набутий досвід та стати наставником у житті.

Підкреслимо, що цінні рекомендації щодо ролі педагога у релігійно-моральному вихованні акумулювала педагогічна наукова думка Буковини в другій половині XIX – на початку XX століття. Адже у цей час провідними виховними ідеями виступають ідеї релігійно-морального виховання, що ґрунтувалися на кращих виховних традиціях європейської педагогічної думки та вітчизняному досвіді.

Аналіз публікацій з проблеми. Питання ролі вчителя у вихованні дітей на західноукраїнських землях у XIX столітті обґрунтовували: І. Герасимович, К. Малицька, О. Попович, С. Смаль-Стоцький, Ю. Федькович; у другій половині XX століття це питання було предметом обговорення Д. Герцюка, Т. Завгородньої, Л. Кобилянської, І. Курляк, Б. Ступарика, Д. Пенішкевич,

І. Петрюк, Л. Платаш, Т. Шоліної. На початку ХХІ століття про роль педагога у духовно-моральному вихованні писали: О. Вишневецький, В. Жуковський, С. Макогнок, О. Огірок, В. Петровський. Дослідники підкреслюють, що вимоги до педагога як вихователя учнів ускладнювалися тим, що в його особі вбачали не лише провідну фігуру освітнього процесу в школі, але й лідера в розвитку церковно-духовного, культурного і національного життя краю. Саме тому в шкільних законах, підручниках, посібниках для підготовки педагогів, в публікаціях періодичних видань діяльність учителя розглядали не лише в шкільній, але й у громадській сферах. Разом з тим хочемо підкреслити важливі вимоги сьогодення до вчителя як духовного наставника у вивченні християнської етики та в формуванні духовних засад.

Мета статті: узагальнити визначені у ХІХ на початку ХХ століття вимоги до вчителів, підкреслити їх актуальність в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Згідно з виданими законами: «Політична шкільна конституція», «Шкільний закон від 14 травня 1869 року», «Розпорядок Міністерства віровизнань та освіти від 20 серпня 1870 року», «Шкільний і науковий порядок» 1905 року претендент на вчительську посаду повинен мати відмінне здоров'я, вільно володіти матеріалом навчальної програми того типу навчального закладу, де він працює, уміти оптимально використати свої методичні здобутки для морально-релігійного виховання учнів, вільно читати всі види друку, бути грамотним, досконало знати державну та рідну мову. Вчитель зобов'язаний виконувати всі постанови та накази шкільного уряду, не використовувати професійне становище у політичних, народних і релігійних справах¹. Ці постанови накладали «табу» на будь-яку спробу залучення вчителів та учнів до національних і політичних суперечок, які були типовими на даному етапі розвитку буковинського суспільства.

Головні вимоги до особи вчителя детально розкривалися у підручниках з педагогіки, статтях з проблем навчання і виховання, офіційних документах. Розглянемо основні з них. Зокрема, вимоги до моральних якостей учителя включали в себе три головні характеристики освітянина: правдивість, свободу та любов. Свободу в буковинській педагогічній думці розуміли як незалежність учителя від низьких пристрастей, бажань та упереджень. Він мав стояти «понад партіями», суворо дотримуватися своїх обов'язків поза школою. В поняття «правди» вкладали самопізнання педагога та розуміння ним потреб інших людей². Любов розглядали як гуманістичну рису вихователя.

Узагальнюючи думки німецьких педагогів, О. Вільман у «Дидактиці» основними якостями вчителя як «ідеалу освіти» визначає інтелектуальні, ораторські, професійно-педагогічні та моральні. При цьому головними вважає моральні якості. Він зазначає, що хоча вони і менше проявляються в площині освіченості особистості, проте за ними у виховному впливі вирішальне значення: «...їх можна порівняти з фундаментом будинку, який ніхто не бачить, але він підтримує увесь будинок і про який ми з вдячністю згадуємо у часи бурь та потрясінь, він охороняє колони, стовпи, балку і дах від падіння»³. «Чистий і благородний характер» учителя О. Вільман вважає основою мудрих та обдуманих професійних рішень та дій.

Інший німецький педагог Ф. Ферстер головними рисами педагога визнає терпіння та самоопанування. На думку вченого, вихователь має бути головним фактором вироблення моральності учнів. Посилаючись на Я. Коменського, вчений підкреслює, що «вчитель має бути духовним організатором, який позбавляє людину від згубного роздроблення характеру, ставить в центр важливе і відводить в сторону побічне»⁴. Подібні міркування мали місце і у працях галицьких

¹ Герасимович І. Підручник в справах шкільних. Збірка шкільних законів і розпорядків wraz зі взірцем діловодства. Заставна, 1914. 463 с. Закон з дня 14 мая 1869 року. *Хронологічний список законів розпорядков и пр. котори помещены суть в рочнику 1869 переводов вестника закононов державных для Буковины* Черновцы, 1870. С. 373-396.

² Школа то вчитель. *Школьная часопись*. 1887. 16.11. С. 169-170.

³ Вильман О. Дидактика как теория образования в ее отношениях к социологии и истории образования: В 2 т. М., 1904. Т. 1. С. 55.

⁴ Ферстер Ф. Школа і характер: морально-педагогические проблемы школьной жизни. Спб., 1914. С. 79.

педагогів та в буковинській педагогічній думці. У них, з огляду на важливість у розвитку суспільства, місію вчителя порівнювали з місією батька, лікаря, бо він сприяє духовному та фізичному розвитку дітей, старанно працює над тим, «щоб діти піднялися, вийшли в світ, як лікар людського організму він ознайомлює учнів з головними засадами здорового способу життя...».

Підкреслимо, що у досліджуваній період при теоретичному обґрунтуванні педагогічної діяльності вчителя-вихователя прослідковується виділення у її суті двох взаємозв'язаних компонентів – педагогічних знань та педагогічної майстерності. Так, у навчальному процесі від «ідеального вчителя» вимагали «чесних, глибоких і певних понять, високого розумового розвитку, широких і різномірних знань, які повинні бути в гармонії з загальними приписами⁵. Педагог мислився як ерудована, методично грамотна особистість, яка постійно вдосконалює свої знання. Він мав виступати «як лікар для хворого, як кравець для того, кому робити українське (відрізати – І.К.)»⁶.

Зміст усіх навчальних дисциплін, що викладалися у вчительських семінаріях (релігія, наука виховання і викладання, мова, математика, історія, природничі науки, географія, історія та вітчизняне законодавство, наука сільського господарства, письмо, малювання, креслення, музика, гра на скрипці, фізкультура); мав на меті дати ґрунтовну підготовку не тільки з певної галузі знань, але й забезпечити вчителів основами методики виховання. Так, під час вивчення релігії семінаристи детально ознайомлювалися із змістом Біблії та методикою її використання для морального виховання учнів. У вивченні мов зверталася увага на виховне значення дитячої літератури, знання народних і церковних пісень. На уроках математики підкреслювався її зв'язок з практичним життям, зверталася увага на використання математичних операцій у громадських та комерційних розрахунках. При вивченні натуральної історії акцент робили на вихованні любові до природи, до рідного краю.

Безперечно, особливе місце у навчальному процесі посідав предмет науки виховання і викладання. Його мета полягала у тому, щоб познайомити майбутніх вчителів із сутністю людської особистості, особливостями розвитку її тіла та душі, мислення, із знанням тілесних і душевних здібностей дитини, засобів її розвитку й освіти. Для цього детально вивчали курси педагогіки, антропології, логіки, психології⁷. Їх методичне забезпечення складали підручники С. Канюка, І. Бартошевського, М. Барановського. Як додаткові використовували книги Ф. Ферстера «Школа и характер», С. Миропольського «Учебник дидактики. Методика предметов обучения в начальной школе. Ч. II. Практическая», І. Бартошевського «Християнсько-католицька педагогія», «О воспитании детей в духе христианского благочестия» та цілий ряд інших.

Аналіз їх змісту дозволив визначити основні засади підготовки педагогів до реалізації завдань релігійно-морального виховання. У першу чергу це були знання про індивідуальні особливості вихованців, психологічні основи розвитку людини, концепції її походження та фактори впливу на формування морально-етичної поведінки учнів. За підручниками І. Бартошевського та М. Барановського семінаристи детально засвоювали принципи, методи, засоби виховання та методику їх використання. Навчальний матеріал книг орієнтував майбутніх фахівців у основних педагогічних категоріях: «виховання», «методи виховання», «засоби виховання», «форми виховання». Варто підкреслити, що вказані нами навчальні книги використовувалися в досліджуваній період не лише на Буковині, але й у Галичині та Великій Україні. Зокрема, посібник «Школа и характер» Ф. Ферстера, підручник з педагогіки С. Миропольського, книга «О воспитании детей в духе христианского богочестия», застосовувалися для підвищення професійного рівня освітянами шкіл Наддніпрянщини. Цей факт підкреслює паралелізм становлення професійної освіти та єдність теоретичних підходів до процесу виховання учнів в українських школах України в другій половині XIX – на початку XX століття, дає підстави розглядати

⁵ Радецький І. Що таке народна школа? *Промінь* 1904. № 7. С. 106-108; № 8. С. 124-125.

⁶ ДАЧО (Державний архів Чернівецької області) Ф.3 Крайове управління Буковини, оп.2, спр. 30004. Оригінал.

⁷ Пенішкевич Д.І. Зміст і методичне забезпечення шкільної освіти на Буковині (XVIII – початок XX століття): навчальний посібник. Чернівці, 2000. С. 120.

буковинську педагогічну думку як невід'ємну складову української педагогічної думки досліджуваного періоду.

На Буковині процес становлення українського шкільництва, теорії та практики виховання залежав також від нестабільного політичного становища краю, тому необхідність постійно займатися самоосвітою, підвищувати свої професійні знання для вчителів була досить очевидною.

Звертаємо увагу на те, що головним критерієм професійної придатності вчителя завжди був рівень знань учнів. Виходячи з цього, Ю. Федькович, як крайовий інспектор шкіл Вижницького повіту, на повітовій конференції 20 серпня 1895 р. самоосвіту вчителя розглянув як «необхідне та постаюче з умов самого життя (зумовлене вимогами життя – І.К.) школи явище»⁸.

У публікаціях періодичних видань саме цей аспект педагогічної діяльності займав пріоритетне місце. На нього вказували Ю. Федькович, М. Радецький, С. Канюк, І. Карбулицький, О. Маковей та ін. Зокрема, І. Радецький обґрунтовував необхідність самоосвіти вчителя як природну основу його праці. «Виховання, він вважав, опирається на закон наслідування, вчитель має бути зразком для учнів. А для цього вчитель повинен слідувати вказівкам природи і сам вчитися»⁹. С. Канюк, наприклад, розглядає самоосвіту вчителя як явище само собою необхідне не лише для педагога, але й для кожної людини. Вчений наголошував, що «...кожна поступова людина повинна далі просвічатися, а тим більше вчитель»¹⁰.

Таким чином, вимоги, які пред'являло буковинське суспільство, освітянські органи та педагогічна наука до вчителя як наставника і керівника релігійно-морального виховання, при умові їх виконання, забезпечували йому вагомий роль у моральному вихованні учнів. Вимоги до духовно-моральних якостей педагога, професіоналізм складала основу для гуманістичної спрямованості морального виховання і особистого прикладу вчителя у процесі його здійснення. Підвищені вимоги до професійних знань та педагогічної майстерності, серед яких особливого значення надавали педагогічному такту, зумовлювали підготовку кваліфікованих педагогів і методично грамотне для того часу застосування педагогічних знань у релігійно-моральному вихованні учнів. Вимоги до соціальної ролі вчителя як провідника культурних та педагогічних знань серед населення, послідовного носія національної та християнської культури, борця за утвердження національної свідомості та ідентичності народу зумовлювали його авторитет та повагу серед людей. Саме на цій основі значно посилювалася його роль як релігійно-морального вихователя учнів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Безперечно, обсяг статті не розкриває усіх тонкощів підготовки педагога до викладання «Християнської етики», але описані у статті науково-педагогічні підходи є актуальними для сьогодення. Вони заслуговують на відтворення сучасниками та на втілення у практичну підготовку вчителів. Перспективами є дослідження і висвітлення теоретико-практичних підходів до викладання християнської етики в школі, враховуючи набутий історичний досвід, своєрідність культури і традицій, менталітету регіону.

Список використаної літератури:

1. Вильман О. Дидактика как теория образования в ее отношениях к социологии и истории образования: В 2 т. М., 1904. Т. 1. 470 с.
2. Герасимович І. Подручник в справах шкільних. Збірка шкільних законів і розпорядків враз зі взірцем діловодства. Заставна, 1914. 463 с.
3. ДАЧО (Державний архів чернівецької області) Ф.3 Крайове управління Буковини, оп.2, спр. 30004. Оригінал.
4. Закон з дня 14 мая 1869 року. *Хронологічний спис законів розпорядков и пр. котори помещены суть в рочнику 1869 переводов вестника закононов державных для Буковины* Черновцы, 1870. С. 373-396.

⁸ Федькович Ю. Дума про українську школу. Доповідна записка Ю.Федьковичу виконавчому комітету Буковинського сейму про реформу початкової школи на Буковині. *Буковинське віче*. 1994. 03.08. С. 3.

⁹ Радецький І. Що таке народна школа? *Промінь* 1904. № 7. С. 106-108; № 8. С. 124-125.

¹⁰ Канюк С. Дидактика доповнена основами логіки. Чернівці, 1911. С. 109.

5. Канюк С. Дидактика доповнена основами логіки. Чернівці, 1911. 113 с.
6. Ковальчук І.В. Моральне виховання учнів українських шкіл Буковини (кінець XIX початку XX століття): дис. канд. пед. наук 13.00.01/Прикарпатський національний університет. Івано-Франківськ, 2001. С. 69.
6. Радецький І. Що таке народна школа? *Промінь* 1904. № 7. С. 106-108; №8. С. 124-125.
7. Пенішкевич Д.І. Зміст і методичне забезпечення шкільної освіти на Буковині (XVIII – початок XX століття): навчальний посібник. Чернівці, 2000. 219 с.
8. Федькович Ю. Дума про українську школу. Доповідна записка Ю.Федьковичу виконавчому комітету Буковинського сейму про реформу початкової школи на Буковині. *Буковинське віче*. 1994. 03.08. С.3.
9. Ферстер Ф. Школа і характер: морально-педагогические проблемы школьной жизни. Спб., 1914. 331 с.
10. Школа то учитель. *Школьная часопись*. 1887. 16.11. С. 169-170.

References:

1. Vylman O. Dydaktyka kak teoryia obrazovaniya v ee otnosheniakh k sotsyolohyy u ystorry obrazovaniya: V 2 t. M., 1904. T.1. 470 p.
2. Herasymovych I. Podruchnyk v spravakh shkilnykh. Zbirka shkilnykh zakoniv i rozporiadkiv vraz zi vzirtsem dilovodstva. Zastavna, 1914. 463 p.
3. DACHO (Derzhavnyi arkhiv chernivetskoï oblasti) F.3 Kraiove upravlinnia Bukovyny, op. 2, spr. 30004. Oryhinal.
4. Zakon z dnia 14 maia 1869 roku. Khronolohichni spys zakonov rozporiadkov u pr. kotoryy pomeschcheny sut v rochnyku 1869 perevodov vestnyka zakononov derzhavnykh dlia Bukovyny Chernovtsy, 1870. P. 373-396.
5. Kaniuk S. Dydaktyka dopovнена osnovamy lohiky. Chernivtsi, 1911. 113 p.
6. Kovalchuk I.V. Moralne vykhovannia uchniv ukrainskykh shkil Bukovyny (kinets KhIKh pochatku KhKh stolittia): dys. kand. ped. nauk 13.00.01 /Prykarpatskyi natsionalnyi universytet. Ivano-Frankivsk, 2001. P.69.
6. Radetskyi I. Shcho take narodna shkola? *Promin* 1904. № 7. P. 106-108; № 8. P. 124-125.
7. Penishkevych D.I. Zmist i metodychne zabezpechennia shkilnoi osvity na Bukovyni (KhVIII – pochatok KhKh stolittia): navchalnyi posibnyk. Chernivtsi, 2000. 219 p.
8. Fedkovych Yu. Duma pro ukrainsku shkolu. Dopovidna zapyska Yu.Fedkovychu vykonavchomu komitetu Bukovynskoho seimu pro reformu pochatkovoï shkoly na Bukovyni. *Bukovynske viche*. 1994. 03.08. P. 3.
9. Ferster F. Shkola i kharakter: moralno-pedahohycheskye problemy shkolnoi zhyzny. Spb., 1914. 331 p.
10. Shkola to vchytel. *Shkolnaia chasopys*. 1887. 16.11. P. 169-170.